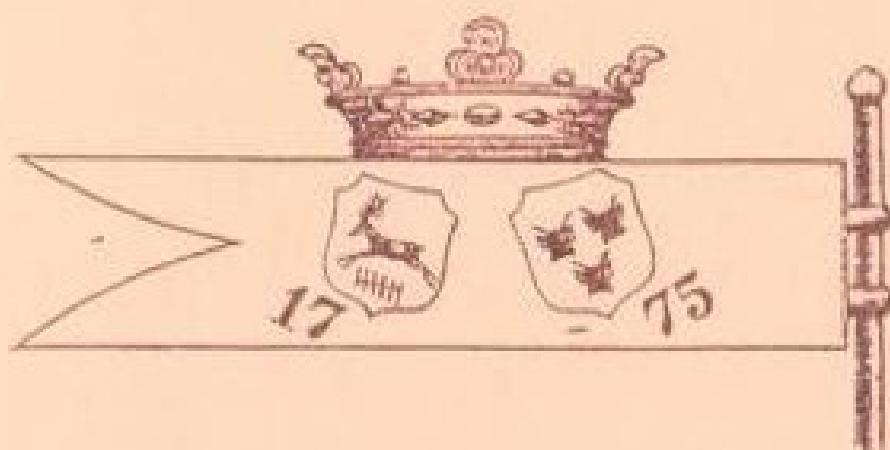

DRIEPAS

Jaargang 9, nummer 2, augustus 1992

HISTORISCHE KRING DUIVEN, GROESSEN, LOO

COLOFON

De DRIEPAS is het verenigingsblad van de Historische Kring Duiven Groessen-Loo. Het verschijnt drie tot vier keer per jaar. Artikelen mogen alleen overgenomen worden na schriftelijke toestemming van de auteur en met bronvermelding.

Abonnementsprijs f. 10,--, voor postabonnees f. 15,00 per jaar, bij vooruitbetaling te voldoen op onderstaande bank- of girorekening. Voor leden van de Historische Kring gratis. Losse nummers f. 4,00.

Het lidmaatschap van de Historische Kring bedraagt per jaar f 22,50, buiten de Gemeente Duiven f 27,50 (wegens postbezorging), over te maken op postgiro 49 23 697 of Rabobank rekeningnummer 31.54.07.484 t.n.v. de Historische Kring Duiven Groessen Loo te Duiven.

Secretariaat:

A.Th.J. Boss
van Dorth tot Medlertsraat 5
6921 AT D U I V E N

Redactie DRIEPAS:

W.F.W.M. van Heugten, Duiven
Th.M.J. Jonker, Loo

Redactieadres:

zie secretariaat Historische Kring

ISSN: 0921-5549

Bij de omslag:

De windwijzer van havezathe de Ploen
met de wapens van de geslachten
Van Hertenfel en Van Bemmelen.

DE BEERENCLAAUW

Inleiding

Als een van de vroegere bewoners van de Beerenclaauw werd ik door de Historische Kring benaderd om de geschiedenis van dit huis op papier te zetten. Hoewel ik me bewust ben van het uiterst fragmentarische karakter ervan, volgt hieronder het resultaat van mijn speurtocht.

Zoals wellicht bekend is, is het huis te vinden dicht bij de spoorlijn Arnhem-Zevenaar, aan de Beerenclaauwstraat (voorheen Groeneweg) te Groessen.

De oorsprong van de naam

Met de naam Beerenclaauw zitten de etymologen, degenen die de oorspronkelijke betekenis van de woorden trachten op te sporen, een beetje vast. Het is vroeger als Bereklau geschreven, maar men heeft tot nu toe weinig namen gevonden, die er mee verwant zijn. Misschien heeft het ook Baerenklau geheten en zo waarschijnlijk te maken hebben met de huizen Baar te Lathum, Baer, Baerle en Bodenklau te Didam.

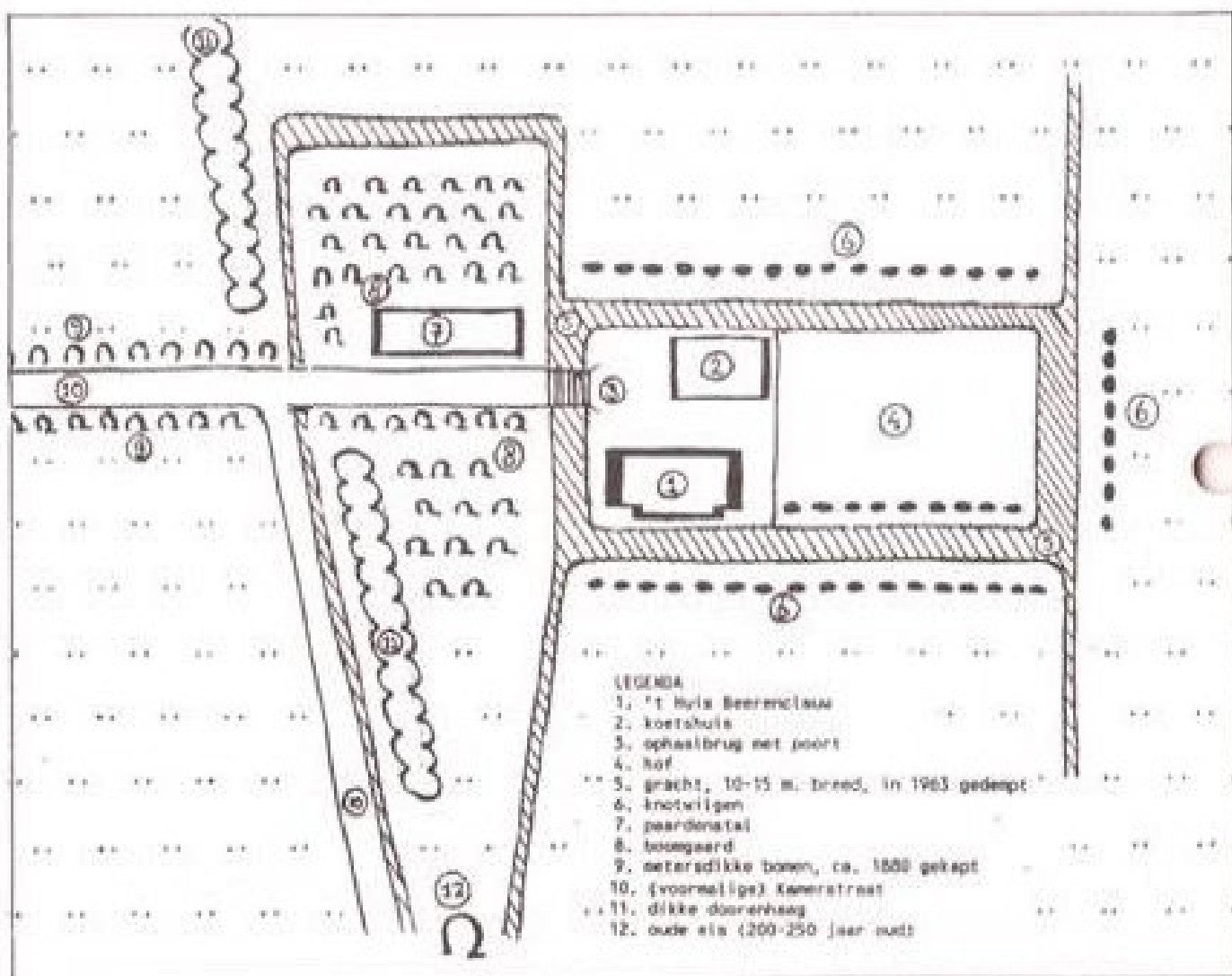
Het ontbreken van een naamsverklaring duidt er op, dat de naam in elk geval heel oud moet zijn. Immers als de naam is gegeven in een tijd, waarvan wij geschriften en literatuur uit het Nederlandse of Neder-Duitse taalgebied hebben, zou men inmiddels al verder met een verklaring zijn gekomen.

Omdat men de betekenis van de naam Bereklau niet kent, weet men ook niet wat er oorspronkelijk mee werd aangeduid. Dat kan het huis of eenvoudig een stuk grond met een bepaalde ligging of gesteldheid zijn geweest. In het laatste geval is de veldnaam, zoals vaak voorkomt, eenvoudig op het op die grond gebouwde huis overgegaan.

Het huis

Gezien de plaats, waar het huis is gelegen, op de oude cultuurgronden met een onregelmatige blokverkaveling, behoort het tot de oudere nederzettingen. Dat geeft aanleiding tot een datering tussen 1150 en 1300, de eerste grote middeleeuwse ontginningsperiode. Toen heeft men nog niet direct de ontginningen in het groot aangevat, maar de cultuurgronden geleidelijk uitgebreid.

We kunnen gevoeglijk aannemen, dat de Bereklau een van de 26 niet met name genoemde adellijke hoven (incl. horige boeren) uit de dijkbrief van 1328 is.

Beerenclauw, situatie omstreeks 1800 (Ontwerp J. van Bethraij)

Het oudste document, waarin het huis met name wordt genoemd, betreft een grondtransactie in het Duivense Broek uit het jaar 1391. Hieruit blijkt, dat de Bereklau toen al minstens enige generaties bewoners moet hebben gehad.

Op grond van het bovenstaande mag worden verondersteld, dat er omstreeks 1300 een eenvoudige boerenadellijke hofstede is gebouwd, dat later tot een "adellyken getimmert", een kasteeltje met een gracht er om heen is geworden. Maar wanneer en hoe is onbekend, we weten zelfs niet hoe de Bereklau eruit gezien heeft vóór het omstreeks 1880 tot een pacht-hoeve is verbouwd. Terwijl er van bijna alle adellijke huizen in de Liemers een 18de eeuwse afbeelding bestaat, ontbreekt die jammer genoeg van de Bereklau (en van Camphuysen en de Leemcuyl).

Het omgrachte huis is waarschijnlijk ook van militaire betekenis geweest, hetgeen blijkt uit een Franse stafkaart uit het rampjaar 1672, toen de Franse legers bij Lobith over de Rijn zijn getrokken. Evenzo uit een (kopie van een) kaart van omstreeks 1800, waarop alleen het dorp Groessen en omgeving staat.

De bewoners

Bekend is, dat ongeveer vier eeuwen lang, vanaf de 15de eeuw tot ver in de 18de eeuw, het huis de Bereklau bezit is van en bewoond is geweest door het ridderlijke geslacht Cloeck. De Cloecks vinden we niet alleen in Groessen, maar in 1421 ook in Duiven (die Magerhorst), tenminste van omstreeks 1500 af in Westervoort op het huis Lensenburg, en later in de 16de eeuw op het Huis Emmerik. We treffen hen ook aan op de Swanepol en Poelwijck te Zevenaar, en voorts in Didam en Gendringen.

Leden van de familie Cloeck komen we in de stukken tegen als grootgrondbezitters, ridders, drosten, richters, dijkgraven, priesters, stichters van kerkelijke vicariën, en in latere tijd (18de eeuw) overal in de lande als burgemeesters, predikanten, officieren zowel in het Kleefse als in het Staatse leger en in dat van de keurvorst van Brandenburg, en als raden van de Oost-Indische Compagnie en de admiraliteit. We zien hen landerijen kopen en verkopen, huwen met andere Liemerse adellijke geslachten als de Ten Haves op Rijswijck, de Smullings op Poelwijck en de Ploen, en de Van Der Hoevens op de Swanepol. Zo raakten zij verwant met alle andere adellijke families in de Liemers.

De bewoners van de Bereklau treden nagenoeg nimmer op de voorgrond. Zij schijnen zich in het algemeen tevreden te hebben gesteld met het leven van een landedelman, die zich doorgaans uitsluitend bekommert om zijn grondbezit en daar al zijn aandacht aan besteedt.

Van de 15de eeuwse Cloecks weten we, dat ze in het parochieleven van Groessen hebben meegeleefd. Steven Cloeck en zijn zoon Johan en Johan Cloeck Gijsbertsz. stichten zgn. "eeuwige memories" in de parochiekerk. Van de vicariën van St. Nicolaas (1410) en van St. Antonius (1483) zijn de Cloecks mede-fundatoren. Zoons van huize Bereklau zijn priester in de parochiekerk. Evert (1410), Hendrick (1483), Frederick (1567) Cloeck zijn medestichters van een armenhuis bij de kerk.

De enige keer, dat de Bereklau en zijn bewoners buiten de sfeer van de anonimiteit treden, is in 1610. De Zevenaarse burgemeester Van Leeuwen, die zich niet onpartijdig genoeg heeft betoond in het conflict tussen de katholieken en een kleine groep protestante inwoners, die een eigen

kerkruimte zoekt, is door de Kleefs-Brandenburgse overheid ontslagen. Dan volgt ridder Assueer Cloeck van de Bereklau hem als burgemeester op, en wijs en gematigd zorgt hij dat de zaken niet op de spits gedreven worden. Hij haalt de gereformeerden naar Groessen en laat hen voortaan op de Bereklau bijeenkomen. Ook geeft hij hen de St. Nicolaas-vicarie, die hij als erfgenaam van de stichters als zijn familiebezit beschouwt.

In 1738 lezen we, dat Frederik Jan Cloeck, vaandrig in de Friese lijfgarde van Prins Willem IV en zijn broer Andries, vaandrig in het Pruisische leger een hypotheek van 2425 Kleefse daalders op de Bereklau geven om met hun moeder en zusters de boedel te kunnen verdelen.

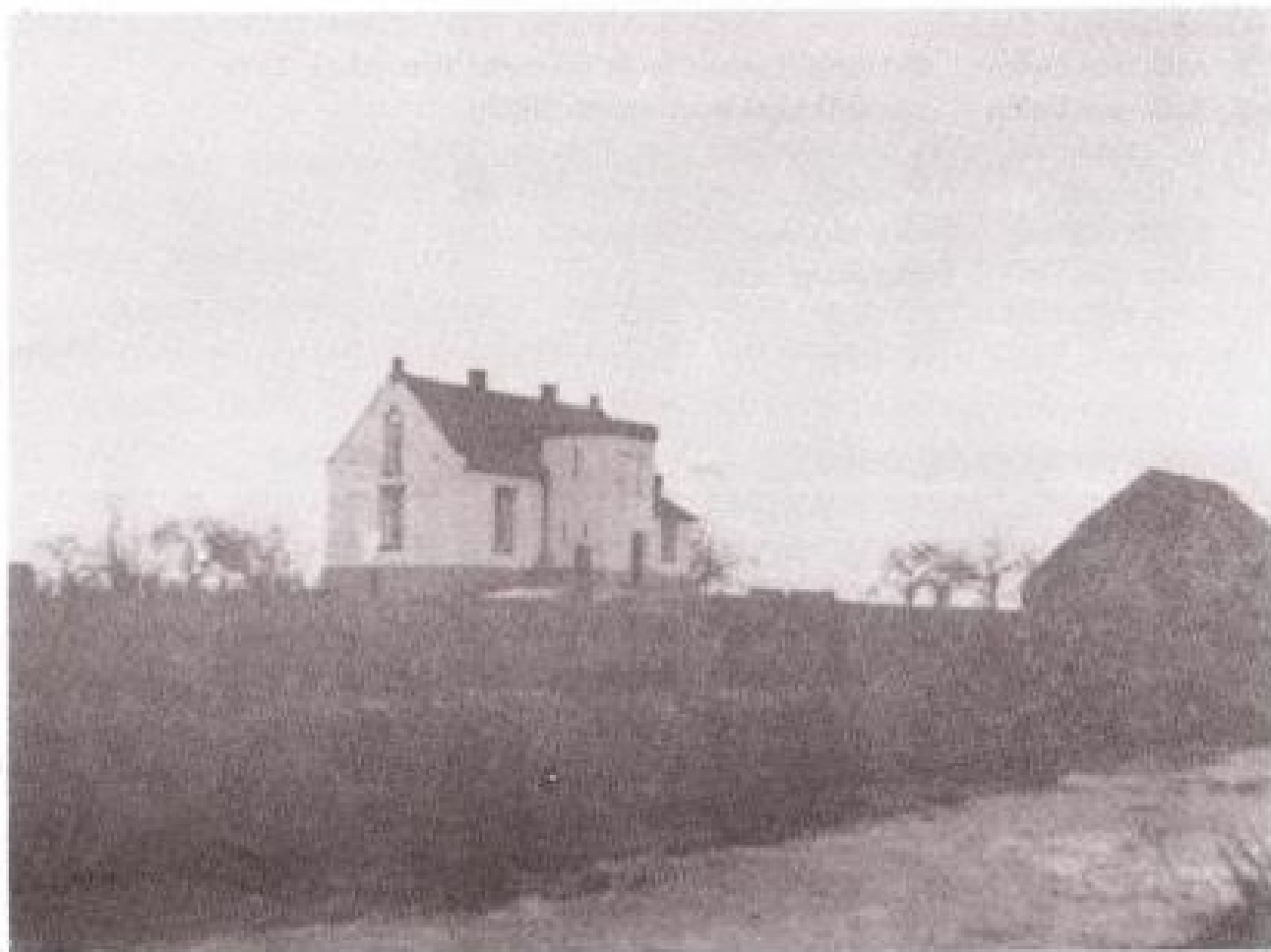
Na minstens twaalf achtereenvolgende generaties verkopen Frederik Jan Cloeck en broer Andries tenslotte in 1752 de Bereklau aan de Kleefse Zollbesehers Von Leeuwen en Von Elsbruch.

Op hun beurt verkopen deze belastingambtenaren in 1772 het huis met 5 Kleefse morgen (ong. 44 ha.) grond voor ruim Hfl. 21.000,- aan een zoon van baron Hugenthoth tot Aerdt. Na 1816, na de aansluiting van de zgn. Kleefse enclaves bij Nederland, krijgt deze familie van Koning Willem I de titel van baron(es) Hugenthoth tot den Beerenclauw (de laatste barones Hugenthoth tot den Beerenclauw is in november 1990 overleden). Van 1820 tot ong. 1878 is Frederik Johann Tendering eigenaar van het huis. Bij de volkstelling van 1840 staan zeven gezinsleden en twee knechten en twee meiden vermeld. Tendering was wethouder van Duiven en voorganger te Westervoort. Hij leefde van 1795 tot 1877, hij was gehuwd met Louise Auguste Maurenbrecher, afkomstig uit Kopenhagen, Denemarken.

Uit verschillende verhalen blijkt dat Tendering paranormaal begaafd schijnt te zijn geweest, dat het huis toen in een zeer vervallen staat moet hebben verkeerd en dat hij geen natuurlijke dood zou zijn gestorven (zie kopie tekst overlijdensakte). Dit kan mogelijk de voedingsbodem zijn voor de talrijke griezelverhalen, zoals over plotseling opstekende stormen op klaarlichte dag en over de boomgaard, waarin niemand appels durfde plukken uit vrees voor de schadelijke gevolgen.

Nadat een boerenknecht in april 1877 het stoffelijk overschot van Tendering naar Westervoort had gebracht, bleek bij terugkeer dat hij (T.) zelf de deur van het koetshuis opendeed. Toen de knecht verschrikt van de bok sprong, bleek Tendering met zijn lange witte baard plotseling te zijn verdwenen.

In 1878/1879 wordt het huis verkocht aan de familie Van Nispen tot Pannerden, die er vanwege de slechte staat niet zelf gaat wonen. Een nog

De Beerenclaauw, met op de voorgrond de gracht, situatie voor 1960. Foto J. van Bethraij.

betere illustratie daarvan is het verhaal, dat een jaar later de opbrengst van de metersdikke bomen hoger is dan de koopsom van het huis (deze bomen stonden langs de Kamerstraat, richting Achtergaardsestraat).

De Van Nispens verpachten de Bereklau aan Th. van Keulen, en in 1894 aan G.L. van Bethraij, nadat hij met de weduwe Van Keulen is gehuwd. In 1897 wordt het vervallen huis, op de kelders na, afgebroken en op kleinere schaal weer opgebouwd. Van 1926 tot 1966 is diens zoon, weer een G.L. van Bethraij, pachter op de Bereklau. In 1963 is de gracht (een rechthoek van 80 bij 40 meter) gedempt met grond, die vrijkomt bij de aanleg van de fundamenteën van het Unilever-laboratorium in de Helhoek. Vanaf 1966 woont de kleinzoon van de eerste Van Bethraij, A.J.G. van Bethraij, eerst als pachter en vanaf 1978 als eigenaar op de Bereklau of Beerenclaauw.

J. van Bethraij, Duiven.

Geraadpleegde bronnen:

1. A.G. van Dalen : Gelderse Historie in de Liemers, Rotterdam, 1971;
2. A.G. van Dalen : krantenknipsels uit omstr. 1963;
3. W. Zondervan : Na honderdvijftig jaar, Zutphen, 1966;
4. A. Cremer : Mondelinge overlevering (Twello, 1976);
5. J. van Bethraij: kopieën van enige oude kaarten en foto's;
6. Gem. Archief : Volkstelling 1840.

Kopie tekst overlijdensakte

Overlijdensakte Frederick Johan Tendering, 18-4-1877 's avonds 11 uur overleden.

Heden, de 20 ste April, verschenen Joh. Frans Courtois (52 j.) van beroep smid en Wilh. Driessen (58 j.) van beroep veldwachter en verklaarden dat Fr. Joh. Tendering, grondeigenaar, geboren te Wesel in Pruissen, zoon van wijlen de echtelieden Hermann Wilhelm Tendering en Caroline Felderhoff, weduwnaar van Louise Auguste Maurenbrecher, is overleden.

Ondertekend: J.F. Courtois en W. Driessen Burgemeester H.J. Blaisse

Piet Leijsing voor de derde maal

Al tweemaal eerder werd in dit tijdschrift de aandacht gevraagd voor de schilder Piet Leijsing. In het eerste artikel „De Loose periode van de schilder Piet Leysing” (1983, 3, pp. 51-62) wordt verteld dat deze in 1885 in Bemmeler geboren kunstenaar, die zijn opleiding kreeg in Düsseldorf en die nagenoeg zijn hele leven in Duitsland, voornamelijk in Rees, gewoond en gewerkt heeft, in het begin van de eerste wereldoorlog ook enige tijd in Loo heeft doorgebracht, waar van zijn werk een en ander bewaard gebleven is. In het tweede artikel „Piet Leijsing achterna” (Jaargang 4, nummer 2, september 1987) vindt men wat meer gegevens, voornamelijk ontleend aan de catalogus van de tentoonstelling die in de herfst van 1985 van het werk van de schilder gehouden is in Rees ter gelegenheid van de herdenking van diens honderdste geboortedag. Er wordt onder andere gewezen op de juiste schrijfwijze van 's mans achternaam en de geboorteplaats wordt nader gepreciseerd als Doorneburg in de Gemeente Bemmeler.

Reden voor dit derde artikel is dat aan het werk dat Leijsing in Loo gemaakt heeft, twee in olieverf op hard karton geschilderde portretjes kunnen worden toegevoegd. Dat van Johannes Verhoeven (afb. 1) en dat van zijn vrouw Johanna Hermina van Groningen (afb. 2).

Beide geportretteerden waren in Loo geboren, woonden er hun hele leven en stierven er, de vrouw in 1924, 85 jaar oud, de man in 1928, 87 jaar oud.

Beide stukken zijn gesigneerd, het mansportret rechts boven, het vrouwenportret links boven. De handtekeningen zijn met de achterkant van een penseel in de nog natte verf aangebracht.

Het portret van de man meet nu 16,50 cm x 23,10 cm, maar het is oorspronkelijk groter geweest. Men heeft er rondom reepjes afgesneden, waarschijnlijk om het passend te maken voor een kleinere lijst. Hierdoor is een deel van Leijsing's signatuur verdwenen en resten van het jaartal alleen de eerste twee cijfers: 19. We moeten hier waarschijnlijk 14 aanvullen; in 1914 woonde de schilder in Loo, maar hij kwam er ook al in 1912 en 1913. Het vrouwenportret heeft de oorspronkelijke maten: 18,80 cm x 23,00 cm. Het is niet van een jaartal voorzien. Het meest waarschijnlijk is dat de echtelieden in hetzelfde jaar geconterfeit zijn.

Beide portretten zijn vlot gepenseeld, in bredere streken voor de kleding en de achtergrond, in smallere voor het gezicht. We denken hierbij aan wat de Loose Keet Naberman zei, toen Leijsing eens haar broers schilderde:

Foto 1 Johannes Verhoeven, portret door P. Leijsing

Foto 2 Johanna Hermina van Groningen, portret door P. Leijssing

"Met de kleine birsteltjes, dor brengen ze 't wèzen d'r met aan." Het vrouweportret is beneden niet tot aan de rand volledig uitgewerkt. De kleding loopt uit in streken dunne verf, waardoorheen men het karton ziet.

In beide gevallen overwegen bruine, oker en grijze tinten.

De man heeft een enigszins gekromde markante neus, blauwe ogen, een gesloten mond, grijzend, achter de oren gekamd, golvend halflang haar en een grijs ringbaardje. Hij lijkt een bruin vest te dragen met een bef in dezelfde kleur. Rechts beneden ziet men nog iets van een witte hemdsmouw.

Het gezicht van de vrouw wordt omlijst door een witte knipmuts, waar iets van donker haar onderuit komt. Zij heeft blauwe ogen en een neus met een recht profiel; zij houdt haar mond gesloten. De jurk, die zij zelf zeker „kleed” genoemd heeft, is zwart.

Hannes - zo werd de voornaam naar de gewoonte van zijn tijd afgekort - was uit een familie van grindbaggeraars, die achter in het Looveld woonde. Zolang zijn gezondheid dat toeliet, heeft hij, evenals zijn broers Det en Hent, dit beroep uitgeoefend. In het huis aan de Husselarijstraat, waar hij zich na zijn huwelijk in 1866 vestigde, heeft nog lang een houten grindbats op zolder gelegen. Al woonde Hannes dan aan de wal, hij werkte op een schip op de Rijn en de vorm van zijn baard is dan ook geen toeval.

Het portret van de vrouw is ook interessant in het kader van de kostuumgeschiedenis, omdat er uit blijkt dat de knipmuts in Loo in of rond 1914 nog gedragen werd. Vrouw Verhoeven bleef deze dracht zelfs tot haar dood in 1924 trouw en zij was daarmee een van de laatste knipmutsdraagsters in het dorp, zo niet de allerlaatste. De witte muts hoorde bij de uitgaanskleding. In huis droeg grootmoeder - aldus herinnert zich haar kleindochter - een zwart mutske.

Dit artikel kon geschreven worden dank zij het goede geheugen en de vriendelijke medewerking van zojuist genoemde kleindochter, mevrouw H.M. Godschalk-Verhoeven. Ik ben haar zeer erkentelijk voor haar hulp.

W.J.Th.Peters, Nijmegen.

Openluchtspelen

Een belofte, gedaan na een causerie voor onze historische vereniging over de openluchtspelen op en rond het gemeentelijk grondgebied van Duiven kort voor, tijdens en na de wereldoorlog 1940-'45, doet me thans enkele krabbels neerschrijven over „hoe dit alles was”.

Hoe is het mogelijk, vroeg men op die inloopavond, dat toen in weinige jaren een reeks spelen, lekespelen, getuigenisspelen, werden opgevoerd, vaak kostbaar door de historische costumering, bij een jubileum van een burgerlijke of kerkelijke gemeenschap, geschreven en gewoonlijk geregisseerd door een en dezelfde persoon, uitgevoerd door vele tientallen, ten aanschouwe van honderdtallen, ver over de duizend soms?

Het was een getuigenis van iemand, die na beëindiging van zijn studie in binnen- en buitenland, enthousiast zijn geboortestreek herontdekte en bekeerd was tot de waarden die deze streek vertegenwoordigde, in een tijd dat deze van binnen en van buiten bedreigd werd.

De Nederlandse delta, en vooral het stukje grondgebied aan het begin ervan, invalshoek van het overmachtige Duitsland, was in die jaren als een schone slaapster van koninklijke komaf, maar zich te weinig bewust van haar oorsprong en waarde. Bewustmaking was nodig vanuit de kennis van de geschiedenis, vanuit filosofie en theologie, die deze waarden uitdiepten. Het middel daartoe was aanschouwelijk volkstoneel om een groter publiek te boeien.

Het begin was eenvoudig. Een kapelaan in Groessen, studie- en klasgenoot van ondergetekende op een Nijmeegs gymnasium, vroeg mij de leiding op me te nemen van een plaatselijke propagandaclub van de katholieke staatspartij. Na een kloosterschoolvorming in Nederland, was ik kort tevoren afgestudeerd in filosofie en Griekse filologie aan de internationale katholieke universiteit van Fribourg (Zwitserland). Gewoon om „niets te vragen en niets te weigeren”, anderzijds trouw aan mijn bevoegdheid, gaf ik aan het clubje, dat voordien ijverig bezig was na te gaan wie uit het dorp van nationaal-socialisme of communisme verdacht was, een politieke vorming die geheel tegengesteld was aan de genoemde collectivismen. Uitgaande van persoon en gezin, van buurt en dorp tot gemeente, regio en gewest, tot nationale en internationale gemeenschap, werd op klassieke wijze aan de politieke bewustwording gewerkt. De cursus resulteerde in een programma voor de nabije gemeenteraadsverkiezingen en in een eigen Groessense raadsfractie. Om de gehele bevolking in die bewustmaking te

Spelmomenten in het openluchtspel Van Riddertijd tot Burgervlijt, mei 1938, t.g.v. het 40-jarig ambtsjubileum van Burgemeester van Dorth tot Medler. Foto boven: Terugkeer van ridder Johan van de Loo. Foto onder: De tijd van de Boerenrevolutie

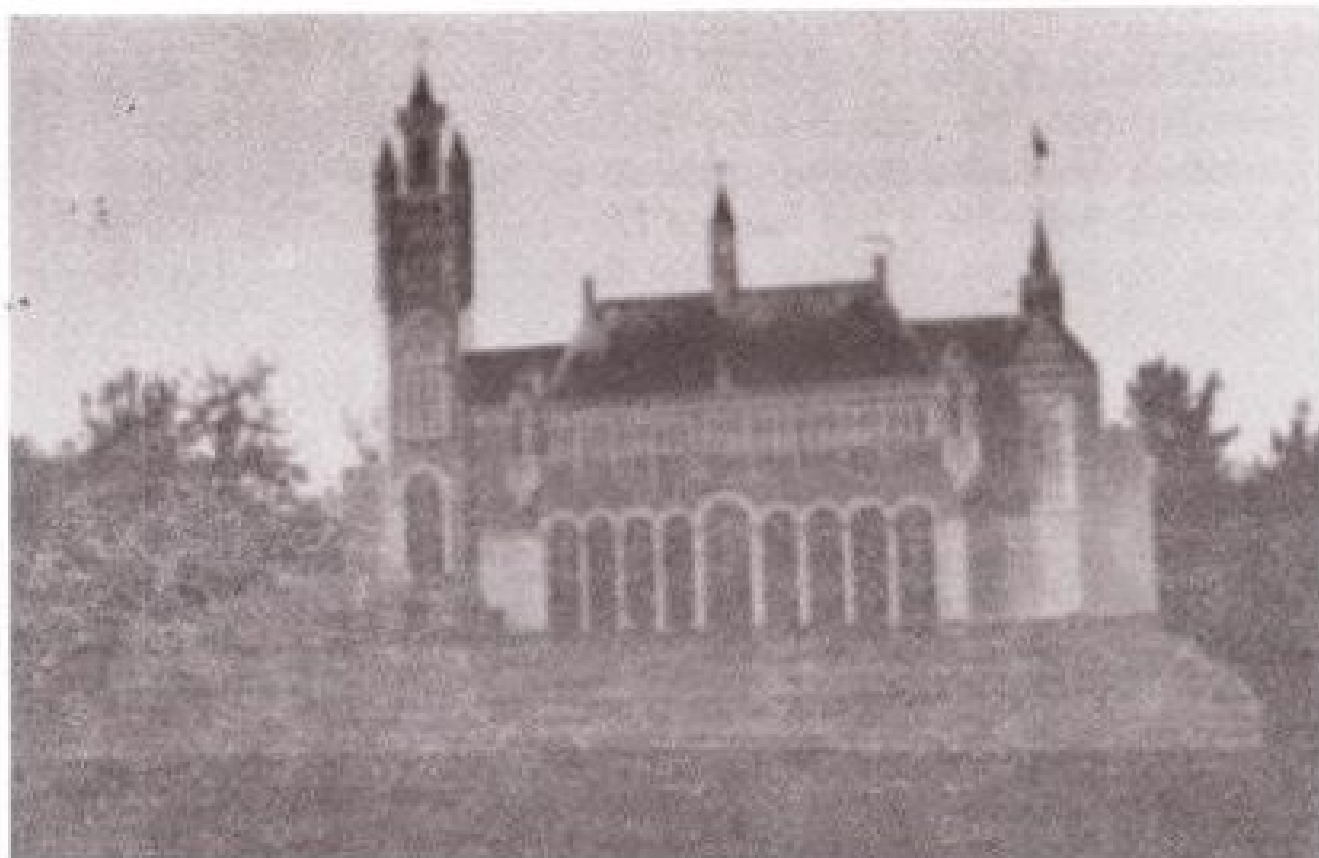

betrekken werd, bij gelegenheid van het eveneens nabije 40-jarige ambtsjubileum van burgemeester baron van Dorth tot Medler, een historisch openluchtspel „Van Riddertijd tot Burgervlijt” opgevoerd.

In dit spel herleefde 't Loo met zijn Loowaard, omtrent 1450, als ridder Johan van der Loo uit Rome en het Heilige Land op zijn ridderburcht terugkeert. Aansluitend bij een legende van een roofridder uit de Helhoek, speelde de revolutionaire tijd van de Kleine Boeren, nergens zo fel als in Groessen, zich af in dat dorp tegen alles wat feodaal was. Tenslotte werd in het residentiedorp Duiven, toen kleiner dan Groessen, de binnenkomst van de adellijke burgemeester in 1898 gevierd. Vanuit alle geledingen van de bevolking werd hem een volledig gemeenteprogramma voorgehouden. De mysteriespel-achtige omlijsting door het verschijnen van de parochiepatronen aan het eind van ieder bedrijf gaf aan het gemeenschapskarakter van het spel een uiteraard sacrale, kerkdorpelijke wijding. Antonius-Abt van het Loo bevestigde de feodaal-kerkelijke structuur van het kasteeldorpje. Apostel Andries van Groessen, van huis uit visser, koos de zijde van het revolutionaire klotjesvolk. Remigius van Duiven, bisschop van Reims, doper van Clovis, sanctioneerde een moderne gemeentelijke democratie. De toen ook in Nederland vermaarde Franse toneelschrijver Henri Ghéon, medicus en eveneens tot de traditionele waarden van zijn volk bekeerd, die in zijn diep psychologische stukken als vanzelfsprekend heiligen liet meespelen, heeft wel mede de auteur tot deze vormgeving geïnspireerd.

In de eerste helft van 1938 viel de viering van het gemeentelijk jubileum. In de tweede helft, rond september, viel de viering van het eveneens veertigjarig regeringsjubileum van Koningin Wilhelmina. De oorlogsdreiging van het voor de Liemers wel zeer nabije Duitsland gaf aanleiding tot het spel „Regina Pacis, spel van de vrede”. De prachtige Vredespaleisgevel, als decor ontworpen door de toen jeugdige bouwkunstig reeds zeer actieve tegenwoordige secretaris van onze historische vereniging, diende als permanente achtergrond voor drie bedrijven, die resp. Wilhelmina's troonbestijging, de oorlog van 1914-1918 en het perspectief van een Nederlandse nieuwe orde, tegenover de Duitse, in beeld brachten. De verschillende bedrijven waren omlijst met aan Griekse spelen herinnerende koren, waarvoor muziek- en zangverenigingen medewerking verleenden.

In 1939 was er een nog grootser nationaal jubilé, het twaalfde eeuwfeest van de dood van Sint Willibrord, vader van geloof en beschaving in Nederland. Sint Willibrord heeft veel gewerkt aan de Nederrijn, gaf Groessen waarschijnlijk zijn parochiekerk toen Duiven reeds zijn kasteel-kapel had.

Decor bij het spel Regina Pacis, Spel van den Vrede. Dit Vredespaleis stond in de weide aan de Eltensestraat, waar thans de nieuwe Mavo staat.

Dit jubileum werd aangegrepen om de gehele Liemers geestelijk te herbewapenen tegen het juist toen ons in de grensstreek bedreigende nieuwheidendom.

In een twaalfstal taferelen werden resp. de vorming van Sint Willibrord in Northumbrië-Engeland uitgebeeld, zijn confrontatie met koning Radboud, de drievoudige confrontatie van Willibrord's zendingsarbeid met heidense riten, tenslotte diens dood en, in een epiloog, zijn voortleven in de Nederlandse geschiedenis. Bedoeling van genoemde confrontaties was om de toeleg van het nazisme de christelijke feesten en riten om te vormen in natuurfeesten en riten de wind uit de zeilen te nemen, anderzijds om de natuurlijke en kosmische grondslagen van de christelijke wereldgodsdienst, haar „landelijkheid“, nabij te brengen.

Het eerste, het gemeentespel, werd opgevoerd in Groessen, met als achtergrond de mooie achttiende eeuwse voorgevel van Albert Driessen's woonhuis, nu verdwenen.

Het „Spel van de Vrede“ werd opgevoerd in de wei voor het centraalgelegen doktershuis van de gemeente Duiven. Aan het gemeentespel deed

alleen Groessen mee, hoewel de opzet gemeentelijk was. Alle drie dorpen deden met grote groepen mee aan het „Vredes-spel“; allen gingen op in iets moois dat boven allen stond. Het Willibrord-spel had een regionaal draagvlak. Het speelde zich af op de wei voor Huis Zevenaar. Speelgroepen uit Groessen, Didam en Zevenaar voerden het uit.

Tot het gemeentelijk grondgebied beperkten zich weer drie volgende spelen. Het eerste was een Passie-Paasspel, op de Eerste Paasdag 1940, op verzoek van de organisatie van een nationale heemkundige week op de Meihof in Oosterbeek, uitgaande van de folklorist D.J. v.d. Ven.

Tegen de achtergrond van het laat-gotische kerkship en de moderne christo-centrische bouwpartij van de Groessense Sint Andries speelde zich het nog oudere gebeuren af, dat de eeuwen door liturgisch was gevierd. De uitbeelding geschiedde in eenvoudige, waardige taferelen met teksten, die nauwelijks afweken van de evangeliën. De intocht in Jerusaleem, het heilig Avondmaal, Goede Vrijdag en Paasmorgen, al datgene wat vele eeuwen een gelovige gemeenschap als verhaal had geboeid, werd nu

gezien. Kinderen op de buik vooraan, ouderen, boeren en arbeiders uit iedere Groessense buurtschap, daarussen intellektuelen, kultuurdragers uit het hele land.

Een tweede spel werd als wagenspel opgevoerd bij gelegenheid van de Eerste H. Mis van Bartje Bouwman, in de bongerd bij diens woonhuis, de mooie boerderij aan de Molenstraat. Vanuit het dorp trok een grote wagen met een uitbundige speelgroep erop en voerde in de wei een graalspel op, aansluitend bij de viering van die morgen.

De beide laatste spelen trokken aandacht in de landelijke pers, in het dagblad de NRC van Johan Wesseling, in het weekblad De Nieuwe Eeuw van Henri Kerkhof (een pagina groot).

Minder geslaagd, mede door de weersomstandigheden, was het jubileumspel ter ere van dr. Visser, in de pastorietaan van Duiven.

Het karakter van al deze spelen was dat het gemeenschapsspelen waren, in deze individualistische tijd nauwelijks voor te stellen. Dat was ook het grootse jubileumspel van Zevenaar „Anselma de Getrouwe“, met medewerking van de landelijke organisatie „Ons Lekespel“. Evenzo de Overbetuwse regionale oogst-dankspelen in Driel en in Oosterhout. Deze lagen alle in het verlengde van wat in onze gemeente ontstaan was en het eerst tot bloei kwam, dank zij veler medewerking.

Jan Wolters, Nijmegen.

Illustratie door P. Heinen op het titelblad van REGINA PACIS, spel van den vrede, geschreven door Dr. J. Wolters

Het Goed Looward

Heden Dinsdag den dertigsten October achttien honderd acht en tachtig des voormiddags om half elf uur, ten koffiehuije van van Rooy te Zevenaar. Ten verzoeken van den Hooggeboren Heer Carl Graaf von Bodelschwingh Plettenburg, Koninklijk Kamerheer en Erfmaarschalk in de Graafschap Mark, wonende te Bodelschwingh bij Dortmund in Pruissen.

Zo begint de notariële akte betreffende de openbare verpachting van de onroerende goederen, behorende bij „Het Goed Looward” met de onmiddellijk daaraangelegen weiden.

Tijdens het lezen van „Herinneringen uit mijn leven” ⁽¹⁾ werd mijn nieuwsgierigheid gewekt door de vermelding, dat er erfhuis gehouden werd op de Loowaard. Wetende, dat er meestal aktes werden opgemaakt van deze verkoping, ging ik op zoek in het Rijksarchief te Arnhem.

Bij het doorlezen van bovenaangehaalde akte, trof ik in het artikel 1 de omschrijving aan van de tien percelen, vormende het Goed „Looward” en wel gelegen in sectie D der kadastrale gemeente Groessen en Loo.

Perceel I.	Het huis met schuren en tuin	87 a 90 ca
Perceel II.	De Bovenste weide	10 ha 13 a 80 ca
Perceel III.	De Bovenste Gemeene Koeweide	07 ha 55 a 80 ca
Perceel IV.	De Onderste Koeweide	07 ha 37 a 00 ca
Perceel V.	De Bouwlandenweide	13 ha 34 a 05 ca
Perceel VI.	De Notenboomsche weide	11 ha 49 a 70 ca
Perceel VII.	De Boonenweide	13 ha 28 a 10 ca
Perceel VIII.	De Uilenpas	11 ha 72 a 50 ca
Perceel IX.	De Bullenweide	84 a 90 ca
Perceel X.	De Friesche Waard	12 ha 89 a 50 ca

alle beschreven met kadastrale nummers, totaal omvattende negen en tachtig hectaren drie en vijftig aren en vijf en twintig centiaren.

Waarschijnlijk komt een aantal van deze namen nog steeds voor in Loo en Groessen, maar dat uit te zoeken lijkt me een leuk klusje voor de werkgroep Veldnamen.

De volgende akte, die ik onder ogen kreeg, was er een betreffende de verkoop van paarden, koeien en andere roerende goederen van de heer Johan Wilhelm Conrad Koch, grondeigenaar, wonende op de Looward onder Duiven.

Hierover een volgende keer meer bijzonderheden.

G.H. van Hunen, Zevenaar.

¹ Herinneringen uit mijn leven, Jan Willem Conrad Koch, een Liemerse autobiografie, Zevenaar-Amsterdam, 1991.

Kettingspollen en tonrozen

In "De mens en de wereld- B", de derde aflevering van het "Woordenboek van de Achterhoekse en Liemerse dialecten" van Dr. A.H.G. Schaars (Wald, Staring Instituut, Doetinchem, 1989), is hoofdstuk 5 (pp.285-300) gewijd aan planten. De dialectwoorden voor bomen en planten worden verduidelijkt door zinnen waarin ze gebruikt worden en in een aantal gevallen is er een tekening of een kleurenfoto. Ook vindt men kaartjes waarop de verspreiding van bepaalde namen is aangegeven. Nu onze HK meegedaan heeft aan het onderzoek van de Werkgroep Boerenerven en Boerentuinen en verder inloopavonden heeft georganiseerd over bloemen-namen in de streektaal, verdient deze aflevering van het WALD onze bijzondere aandacht.

Op 9 december 1991 promoveerde drs. H.J.T.M. Brok aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen op het proefschrift "Enkele bloemenamen in Nederlandse dialecten" (1). In dit boek worden zeven soorten bloemen behandeld: de gras- en tuinaanjer (*Dianthus plumarius/caryophyllis* L.), de haagwinde (*Calystegia sepium* (L.) R.Br.), de klaproos (*Papaver rhoeas* L.), de muurbloem (*Erysimum cheiri* (L.) Crantz), de paardebloem (*Taraxacum officinale* Web.), de pioen (*Paeonia officinalis* L.) en de sering (*Syringa vulgaris* L.). Wie niet thuis is in deze materie, staat versteld van het aantal namen dat in het Nederlands taalgebied voor al deze bloemen afzonderlijk in gebruik is. In verband met bovengenoemde activiteiten van onze kring is het interessant te bekijken wat deze dissertatie ons leert omtrent de betrokken planten in het gebied tussen Rijn, IJssel en Oude IJssel. Brok kon genoemde aflevering niet meer in zijn onderzoek betrekken. Wij kunnen de gegevens uit beide publicaties wél met elkaar in verband brengen.

In de Liemers is voor muurbloem geen van de 110 door Brok (pp.119-138) genoemde andere namen in gebruik. Ook de klaproos heeft in onze streek geen van de andere 150 door Brok (pp.88-118) vermelde benamingen. Ze wordt zelfs niet "inktbloem" genoemd, hoewel ook ten onzent kinderen wel probeerden, en misschien nog wel proberen, er rode inkt van te maken. Schaars (p.239) geeft aan dat men in 1945 in het noord-oosten van de Achterhoek de naam "maone" voor deze plant nog wel kende, maar verder blijkt ook in de Achterhoek alleen "klaproos" voor te komen.

De sering wordt in de Liemers over het algemeen met deze naam aange-

duid, zelden met "nagel" of "nageltje" en samenstellingen van deze woorden, benamingen die meer voorkomen in de Graafschap, op Texel, in Friesland en in Noord-Limburg. Brok (pp.199-121) noemt ruim 130 andere benamingen voor de bloem in kwestie. Zowel Schaars (p.263) als Brok (pp.203-206) geven "singering" als benaming in de Achterhoek; ze vermelden deze niet voor de Liemers. Toch heb ik deze variant in de jaren twintig en dertig in Loo vaak horen gebruiken, vaak door oudere mensen.

De paardebloem heeft in het Nederlands taalgebied 290 namen (Brok pp.139-174). Daarvan komt "kettingpol" of "kettingspol" voor in de betuwe, inde Liemers, en in het aangrenzende Duitse gebied. Waarschijnlijk zullen lezers van dit stukje zich herinneren dat ze als kind van de stelen van deze plant schakels voor kettingen maakten door het dunne bovineinde in de holte van het dikke benedeneinde te steken. Van Harman uut Westervoort is er "'n Buske riemkes in Westervoorts dialect" met de titel "Kettingspolle tusse 't gres". In het eerste gedicht, "Kettingspolle" geheten, gebruikt Harman ook het woord "peerdebloeme". Onder beide namen is de plant voor de dichter "ruut" in zijn gladgeschoren gazon. Samenstellingen met "hond" komen voor in de Achterhoek, op de Veluwe, in Overijssel, Drenthe en Groningen. Uit de vermelding bij Schaars (p.283) van "hondepol" voor Angerlo en Gendringen blijkt dat het verspreidingsgebied van dit type benaming uitlopers heeft in de Liemers.

De haagwinde wordt in vrijwel geheel Nederland eveneens aangeduid met "pispot of met een met dit woord samengestelde benaming. In de Liemers klinkt "pispötje" ons wel zeer vertrouwd. Verder heeft Brok (pp.52-87) ruim 260 andere benamingen. Schaars (p.265) vermeldt nog "winderange" voor Westervoort en "draej um" voor Pannerden; bij laatstgenoemde plaats citeert hij zijn correspondent: "De plaant hiet draej um; de bloeme ok wel pispötjes".

De gras- en tuinaanjer waarvan ruim 170 namen in gebruik zijn, heet in Limburg, de Over- en midden-Betuwe, in de Liemers en in enkele andere gebieden van oostelijk Noord-Nederland "flet" met de varianten "filet" en "fiolet". Hierbij denken we vooral aan de heerlijk geurende variëteit met witte of licht-lila bloemen die vroeger, meer dan nu het geval is, gebruikt werd als afzetting van paden en perken. Schaars (p.233) geeft voor de Achterhoek nog "gnoffelblommen" en "gnoffelbloemen". Voor de Liemers heeft hij "kermisbloeme" als melding uit Westervoort met de verklaring: "Ze zin der met de kermis in oktober en daorum nume wi-j ze kermisbloe-

me". Benamingen op grond van de bloeitijd komen bij meer bloemen voor. Zo heeft Brok (pp.202-203) voor de sering "kermisbloem" en "sint-jansbloem".

Van de zeven door Brok behandelde bloemen is voor ons de pioen of de pioenroos het meest interessant. Van de meer dan 140 andere benamingen (Brok, pp.175-198) komt "tonroos" uitsluitend voor rond Arnhem. Schaars (p.237) heeft meldingen uit Angeren, Westervoort en Pannerden. Brok (p.175) schrijft dat een correspondent uit Doornenburg meldt dat op grond van de kleur de rode pioen "tonroos" genoemd wordt en de roze "houtroos". Hieraan kan men toevoegen dat het bij de tonroos niet alleen gaat om de kleur, maar ook om enkele andere kenmerken. De purperrode bloemen zijn groter dan bij de andere soorten pioenen en ook de stelen en het groene blad zijn wat forser. Tonrozen bloeien vroeger dan de andere pioenen en aanmerkelijk korter; in de vaas vallen de bloemen gauw uit. Dit alles kon geverifieerd worden op de avond van de dag van dr. Broks promotie tijdens een bijeenkomst van een kleine groep medewerkers aan het project Boerenerven en Boerentuinen.

Anders dan tonrozen houden andere pioenen het afgesneden redelijk lang in het water. Ze zijn en waren daarom geliefd voor versiering, vooral in kerken. Zo kon men vroeger in Loo elk jaar in de maand juni het beeld van het H. Hart omringd zien door vazen met een combinatie van roze-rode pioenen en crème astilbes. Toch heeft een naam als "kerkroos", die men aantreft in oost Noord-Brabant en de Achterhoek (Schaars p.183), in de Liemers nauwelijks ingang gevonden. Schaars heeft een melding uit Zeddam.

Uit het artikel, dat hierop volgt, blijkt dat vanuit onze kring nog een aantal aanvullingen gegeven kon worden wat betreft de namen van planten en bloemen in het dialect van Duiven, Groessen en Loo.

W.J.Th. Peters, Nijmegen

(1) Etnobotanische nomenclatuur in het Nederlands taalgebied, Publicaties van het P.J. Meertensinstituut voor Dialectologie, Volkskunde en Naamkunde van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Deel 18, Amsterdam 1991.

"Gi-j scheldt alles maor uut veur foksen"

Bloemennamen op de inloopavonden

Tijdens de inloopavonden van de Historische Kring (november 1991, maart en april 1992) waarop men typische plaatsgebonden namen van planten heeft genoteerd, viel het op dat men voor verschillende soorten planten eenzelfde naam gebruikte. De Fuchsia (*Fuchsia*) bijvoorbeeld en het Vlijtig Liesje (*Impatiens*) werden beide F O K S genoemd en hoewel de laatste soort toch ook de benaming waterfoks kreeg ontlokte dat aan een van de deelnemers de uitspraak: "Aj naor de bloemist gaat denke ze daj 'n hond wil". Zo bedoelt men met W A M E S K N E U P of wamesknoop de wilde margriet "langs den diek", terwijl men volgens Dr. A.H.G. Schaars (1) die naam in Voorst tegenkomt voor Knoopkruid (*Centaurea jacea*). De M O R G E N S T E R is in Loo gebruikelijk voor narcis, maar in Eibergen, Groenlo en Lichtenvoorde is dat de naam voor Vogelmelk (*ornithogalum umbellatum*).

En dan dat akelige Zevenblad (*aegopodium podagraria*) dat zo moeilijk uit te roeien is vanwege de wortelstok waarmee het zich uitbreidt: "Aj ze godverdomme in de tuin hebt word je ze niet meer kwiet". Men noemt ze hier H A N E P O T E of H A N E K L A U W maar in de Achterhoek praat men dan over de Boterbloem (*Ranunculus acris*) terwijl men er ook de Hanepoot (*echinocloa crusgalli*) mee kan bedoelen (2).

Een benaming die ontleend is aan de christelijke feestdagen vanwege het samenvallen van het feest met de bloeiperiode van de plant, geldt voor het Longkruid (*Pulmonaria*) in Loo Maria-halfvasten en in Duiven Vasten-avondgekken geheten. Deze laatste naam hoort men ook in de Achterhoek maar dan bedoelt men er sneeuwkllokjes mee (3).

Bij het doornemen van de vragenlijsten betreffende planten en kweekplanten die opgesteld zijn door de afdeling Dialectologie van het P.J. Meertens-Instituut te Amsterdam in samenwerking met de Heer D. Douwes te Doetinchem kwamen benamingen naar voren die nog niet in het WALD - de Weerld B - vermeld zijn. Deze worden in dit artikel onderstreept. Hoewel men misschien geen onderscheid maakte tussen de verschillende soorten Weegbree (*Plantago*) werden er twee benamingen gegeven Treejweeg en Waegtree, waarbij men opmerkte dat de zaadjes als middel gebruikt werden tegen diarree bij kalveren. In Hermos voor Heermoes of

Paardestaart (*Equisetum arvense*) ook wel Kattestaart genoemd "zat een draad en die is giftig".

De Liespol voor gele Lis (*Iris pseudacorus*) kreeg soms ook de benaming Pinksterbloem o.a. in Lobith, Wehl en Didam (4), maar de Pinksterbloem (*Cardamine pratensis*) wordt hier Uive(r)snep genoemd. De naam Liespol is waarschijnlijk een verbastering van de franse benaming "fleur de Lys", de heraldische franse lelie waarvan de gestileerde vormgeving terug gaat op de Iris.

"Dat hele fiene spul op 't water" noemde men in Loo Endekros of Endeslemp (*Lemna minor*) en de gele of witte Plomp (*Nuphar lutea*) heet Pompe(r)blad. Koffiebloem of Koffiebeuntje is de naam voor de echte Koekoeksbloem (*Lychnis flos-cuculi*) maar volgens Schaars gebruikt men Koffieboon in Pannerden voor de Zwanebloem (*Butonis umbellatus*) (5). Ook langs de waterkant groeit het Rit of Riet (*Phragmites communis*; *Phragmites australis*). Piepstaelties, Pie:p, Piepestrootje (*Molina coerulea*) gebruikte men als pijpereinigers. Met de Nachtbloem wordt de Teunisbloem (*Oenothera biennis*) bedoeld, die grote gele bloemen heeft die pas in de middag opengaan, in de avond bloeien en tegen de morgen verwelken.

Wat de kweekplanten betreft hoorden we eveneens namen die nog niet bij Schaars vermeld zijn zoals Gapers - grote Leeuwebel (*Antirrhinum majus*), "aj d'r tegen an drukt geet de bek los" - en de bloem met "al die kleuren door mekaar" Duuvenschoon of Duizendschoon (*Dianthus barbatus*). Zonnepitten voor Zonnebloem (*Helianthus*) - "d'r mok allemaol stokken biezetten" - en Plofbloemen voor reuze Balsaminen (*Impatiens glandulifera*) - "vie:ze dingen, springen overal naartoe". In Loo zijn de blauwe Kröllekes de blauwe Druifjes (*Muscari Botryiodes*) en de Self of Selfepol is de Salie (*Salvia officinalis*) waarvan men de blaadjes in de kokende melk liet trekken als middel bij verkoudheid.

En dan de plant die eeuwenlang een geliefd bestanddeel is geweest van de Europese boerentuin met zijn vaak verrassende bloemkleur: de Primula (*Primula auricula*) waarvan men in Loo zei: "de Aricheltjes stonden in een druumeltje bij elkaar". In Duiven heten ze Richeltjes en staan er in een "drummeltje" bij elkaar.

Niet alleen de tuinen en het milieu zijn aan veranderingen onderhevig maar

met hen verdwijnen helaas de bijzondere namen en gebruiken. Want waar zou je nog voor een doosje worstepinnen, gemaakt van de doorns van de sleedoorn, kunnen overnachten zoals ooit de landlopers deden in een hooimijt in Loo ? De inloopavonden waren vruchtbaar en er kwam heel wat "ruutzooi" boven tafel (kwekke, haneklauw, kettingspolle, kek en herrik) en eens te meer bleek het volksrijmpje waar te zijn:

Zoveel mensen zoveel zinnen
zoveel worsten zoveel pinnen !

Met dank aan alle deelnemers aan de inloopavonden.

R. Biermans en D. Boogaarts, Duiven

-
- (1) Schaars, A.H.G.: Woordenboek van Achterhoekse en Liemerse Dialecten, de Weerld - B, uitgegeven door het Staring Instituut, Doetinchem, 1989; p.282
- (2) o.c. p.297
- (3) o.c. p.287
- (4) o.c. p.288
- (5) o.c. p.284.

HET DIALECTHOEKJE - aflevering 5

In het eerste nummer van de vorige jaargang zijn we begonnen met korte artikeltjes over het dialect. We vervolgen - min of meer alfabetisch - deze serie, die is samengesteld door dhr. H. Driessen, oud-Groessenaar thans wonende in Nijmegen. Wij vragen nadrukkelijk om commentaar en correctie als betekenissen wellicht anders zijn of in een ander verband kunnen worden gezien, als hieronder wordt aangegeven.

- 61. maakuut 'n maakuut/makkuut zuke, vinde: 'n uitvlucht, smoesje;
- 62. mieter op de mieter geve, kriege, slaon: 'n pak ransel geven, enz.;
- 63. nōōdje (eur) eige nōōdje nēēje: z'n eigen gang gaan, eigen wil doorzetten;
- 64. naod zich de naod uut de boks lope, zich uut de naod warke: heel bedrijvig bezig zijn - ook: de bene uut 't lief lope;
- 65. nodig daor hej niks me nodig: daar heb je niets mee te maken;
- 66. otter hi'j stink as 'n otter/ullek: hij stinkt afschuwelijk (ullek = bunzing);
- 67. ore d'r een met de ore/hōōre bi'jhale: iemand aan 't werk dwingen;
- 68. ore de ore van de kop vrēēte, praote: overmatig eten, praten;
- 69. pruk de pruk ophemme: slecht gehumeurd zijn;
- 70. pōtje d'r 'n pōtje van make: a) er 'n aanwensel van maken; b) vervelend volhouden;
- 71. pōtje vol as 'n pōtje me piere: (mensen) dicht opeen gepakt;
- 72. pōtje nēve 't pōtje pisse: 'n misstap, vergeeflijke fout maken;
- 73. pien ōrges gin pien aan hemme: geen stoornis ervan, 't kan niet schelen;
- 74. poep „Poep, wie hed ow geschete, köttel, wa zi'j rond!": schimpscheut op iemand die zich teveel verbeeldt;
- 75. rug 't an de rug hemme
- 76. ri'je 'm ri'je: zich ergeren;
- 77. rap voor rap en ruut opgrōōje: opgroeien voor galg en rad, allerlei kattedwaad uithalen.

INHOUDSOPGAVE

J. van Bethraij: De Beerenclaauw	25
W.J.Th. Peters: Piet Leijsing voor de derde maal	31
J. Wolters: Openluchtspelen	35
G.H. van Hunen: Het goed Loowaard	40
W.J.Th. Peters: Kettingspollen en tonrozen	42
R. Biermans, D. Boogaarts: Gi-j scheldt alles maor uut veur foksen, bloemennamen op de inloopavonden	45
H. Driessen: Het Dialecthoekje (afl.5)	48
Verenigingsnieuws	

VERENIGINGSNIEUWS

Schenken en andere aanwinsten

De heer A.W.A Bruins uit Zevenaar heeft de Historische Kring een aantal kadastrale kaarten van de (kadastrale) gemeente Duiven geschonken. Het bijzondere is, dat het de eerste kadastrale kaarten uit 1830 betreft, toen J.P. Nass burgemeester van Duiven was. De kaarten van de kadastrale gemeente Groessen en Loo zijn ons ook toegezegd. Wij zijn de heer Bruins zeer erkentelijk voor dit studiemateriaal.

Al schenking van de heer W.F.W.M. van Heugten ontvingen wij „Düffel, Land wo wir wohnen/De Duffelt, land waar wij wonen“, een jubileumbundel met gevarieerde opstellen m.b.t. de streek de Duffelt tussen Nijmegen en Kleef. Deze bundel is in 1990 uitgegeven ter gelegenheid van het twintigjarige bestaan van de grensoverschrijdende Heemkundekring/Heimatkundeverein „De Duffelt-Die Düffel“.

Aangeschaft is „Plaats- en waternamen, hun betekenis voor de bestudering van de geschiedenis van het landschap“, een uitgave in de Studiereeks Bouwen aan een Levend Landschap, Utrecht, 1991.

AGENDA

Zaterdag, 12 september 1992 Open Monumentendag
tussen 10 en 16 uur.

- Tentoonstelling over Boerenerven in het Oude Gemeentehuis, Rijksweg 51, Duiven;
- St. Andreaskerk, Groessen: om 14.30 rondleiding;
- kerk St. Antonius Abt, Loo: om 16.00 uur orgelbespeling door Jeroen Boogaarts;
- de gehele dag bezoek aan Die Magerhorst (Ploenstr. 48), Hof Poeldijk (Ploenstr. 30) met boerentuin.

Inloopavonden:

maandag, 14 september	Thema: tentoonstelling Boerenerven
maandag, 12 oktober	Thema: archeologische vondsten in de gemeente Duiven
maandag, 16 november	Thema: volksgebruiken bij de traditionele feesten op het einde van het jaar